

РОМАН РАЛКО
г. Киев

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНЧЕСКИХ СТРОИТЕЛЬНЫХ ОТРЯДОВ УССР (1960–1970-е гг.)

Анализируется нормативно-правовая база, регламентирующая деятельность студенческих строительных отрядов в СССР. Автором исследованы основные этапы формирования нормативно-правовых документов, а также их трансформацию в зависимости от развертывания движения и участия в этом процессе высших компартийных органов советского государства. Проанализированы материальное поощрение участия молодежи в студенческих отрядах. Выявлены основные недостатки, которые способствовали идеологизации движения и нарушение основных принципов их существования.

Ключевые слова: советское государство, строительные отряды, оплата труда, комсомол.

Стаття надійшла до редколегії 02.06.2017

УДК 94(477)

ВІРА РЕВЕНКО

revenkovv18@outlook.com

м. Миколаїв

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ В ДОШКІЛЬНИХ УСТАНОВАХ В СЕЛАХ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті розглядається відбудова дошкільних закладів в повоєнний період в селах Південної України. Особлива увага приділяється процесу виконання закону про загальнообов'язкове навчання в сільській місцевості.

Ключові слова: дошкільна освіта, державна освітня політика, соціально-економічний розвиток, повоєнний період.

З набуттям Україною незалежності в українській історичній науці відбулися значні зміни, що зумовили переосмислення широкого спектру подій та процесів вітчизняної історії. Сучасне культурне відродження актуалізувало інтерес до розвитку освіти в Україні. Особливої пріоритетності набуває дошкільна освіта та усвідомлення її вагомості. Тому автор ставить за мету проаналізувати стан дошкільних закладів в повоєнний період та окреслити перспективи модернізації дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку України.

Згубні наслідки війни мали негативний вплив на заклади дошкільного виховання і спричинили за собою скорочення кількості дитячих установ, у зв'язку з цим виникла серйозна проблема влаштування всіх дітей дошкільного віку. Для повного охоплення дітей і постійного контролю за їх здоров'ям потріб-

но було створити сітку постійних ясел, забезпечити їх достатньою кількістю ліжок та кваліфікованим медичним та педагогічними кадрами. Тому, разом з розвитком мережі лікарських установ на селі зростали заклади дошкільного виховання – важливої частини системи народної освіти і як одна з головних умов масового залучення жінок до роботи в народному господарстві.

Безумовно, зв'язок між зайнятістю жінок на виробництві та створенням умов для дітей був прямим. Тому одним із пріоритетних завдань для держави стало питання влаштування дітей-дошкільнят. Згідно з постановою Раднаркому СРСР № 1571 від 10 листопада 1944 р. по Україні до 1 січня 1945 р. необхідно забезпечити 67810 місць в дитячих яслах постійного типу, що склали близько половини ясельних місць на 1 січня 1941 р. Однак, навіть на листопад 1945 р. дитячі ясла республіки

обслуговували лише 50627 дітей [1, арк. 9]. Всього по областях України в 1944 р. охоплення дітей дитячими яслами в сільській місцевості становило лише 1%.

Питанням відновлення сітки дитячих дошкільних установ займалися різні органи: охорона материнства і дитинства (Омадіти) при Наркоматі охорони здоров'я, міністерства і відомства, профспілкові комітети. Однією з перших проблем, з якою вони зіткнулися, це звільнення дитячих ясел, зайнятих іншими установами. Були видані Постанови РНК СРСР про обов'язкове звільнення приміщень колишніх дитячих садків, які використовуються не за призначенням. Тільки по Міністерству освіти УРСР понад 150 приміщень дитячих садків на 10 000 місць займалися різними організаціями або приватними особами. У січні 1946 р. Наркомат охорони здоров'я інформував Раднарком України про те, що рішення про відновлення мережі дитячих установ не виконується в тому числі й через затримки у звільненні приміщень з боку інших організацій [2, арк. 100].

Затверджені по Раднаркому плани з розширення мережі дошкільних установ щорічно не виконувалися. У 1947 р. замість запланованих 106 тис. місць розвернуто 103,3, в 1948 р. замість 110,6 тільки 106,6 [2, арк. 99]. Низький рівень розширення ясельних місць призвів до того, що навіть в 1951 р. в Миколаївській області дитячими яслами не охоплені 43% до плану дітей до 3-х літнього віку [3, арк. 50]. При цьому план створення місць в колгоспних дитячих яслах у Херсонській області перевиконаний в 1945 р. на 36% [4, арк. 2], у 1952 р. виконаний на 100% [5, арк. 59].

Розширення мережі дитячих дошкільних установ відбувалось не тільки за рахунок відновлення раніше діючих, а й за рахунок будівництва нових. У «Плані відновлення та розвитку республіканського господарства УРСР на 1947 рік», заплановано будівництво за рахунок коштів міністерств. На ремонт і будівництво дитячих садків в Одеської області бюджетних асигнувань було виділено на суму 50 000 крб. на 54 будівлі [6, арк. 42]. Завдяки цьому в сільській місцевості області в 1947 р. за рахунок новостворених і відбудові старих, постійно функціонувало 62 ясел на 1580 місць, що складало 78% [7, арк. 45].

Про заходи щодо розширення мережі дитячих установ і пологових будинків Української РСР та поліпшенню їх роботи відзначала постанова Ради Міністрів УРСР № 1763 від 1949 р. До кінця 1949 р. передбачалося довести кількість місць в дитячих установах до 114,6 тисячі [2, арк. 100]. Але навіть до кінця четвертої п'ятирічки на Україні діяло тільки 2,5 тисячі ясел. У 1949 р. в Одеській області план розширення виконаний на 58,8%. Станом на 30 травня області діяло 1181 ясел [7, арк. 45].

Миколаївський обласний відділ охорони здоров'я повідомляв, що в сільській місцевості в 1952 р. недорозгорнуто 55 ліжок у постійних яслах. Недорозширення мережі ясельних місць по сільській місцевості відноситься за рахунок Снігурівського району [8, арк. 140]. Станом на 1 серпня 1953 р. в 357 колгоспах області організовано 555 дитячих закладів, якими охоплено 14124 дітей, в тому числі дітей ясельного віку – 7581. Проте наявна мережа ясел не задовольняла зростаючі потреби села [9, арк. 188].

До того ж більшість з них не відповідали вимогам. Так, згідно з наказом «Про організацію дитячих установ у колгоспах Херсонської області» від 19 березня 1955 р. проведені перевірки 545 дитячих ясел, з них тільки 286 придатні для експлуатації, решта потребувала ремонту. Слід зауважити, що частина цих приміщень займалися під квартири і комори. У більшості колгоспів не було постійних приміщень під сезонні ясла, тому виділялись випадкові, не завжди відповідні вимогам, будівлі, нерідко ясла розташовували у районі скотних дворів, з не озеленою територією [10, арк. 1], без дотримання санітарних норм площі / 3 м² /, покладеної на утримання однієї дитини. Тільки 3,1% дитячих ясел Херсонської області відповідали встановленим стандартам, а 68,7% установ мали лише до 2-х метрів площі на одну дитину [4, арк. 21], в колгоспі ім. Кірова Чаплинського району під дитячі ясла відведена маленька кімната на 8 ліжок, в той час, коли ясла фактично відвідувало 19 дітей [5, арк. 82].

Проблему влаштування дітей в сільській місцевості через відсутність достатньої ясельної мережі та з метою найбільш повної участі

в сільськогосподарських роботах працездатних жінок-колгоспниць намагалися вирішувати створенням сезонних дошкільних установ. Вже у 1945 р. на період польових робіт у колгоспах і радгоспах республіки планувалося організувати роботу 19,8 тис. ясел на 871,7 тис. місць [11, арк. 144].

Всі фінансові та продовольчі витрати господарства повинні взяти на себе колгоспники. Так, для утримання сезонних дитячих закладів колгоспниками Миколаївщини виділені кошти в сумі 2560092 крб. [9, арк. 188]. Працівникам дитячих ясел нараховувалися від 0,5 до 1,5 трудовнів в день з коштів колгоспу. Таким чином, держава не виділяла жодних коштів на розвиток дошкільної мережі сільській місцевості, чим іще раз підкреслила другорядність ролі села. За даними статистичного управління УРСР в 1951 р. план організації дитячих сезонних ясел виконано на 98,9% і майданчиків на 33,5%. В Одеській області план охоплення дітей колгоспними яслами виконаний на 110,7% [5, арк. 5].

На день максимального розширення дитячих майданчиків у Миколаївській області в 1951 р. розгорнуто 629 сезонних дитячих установ із загальною кількістю дітей 16179 осіб, з них дітей до 3-х річного віку 9157 осіб [11, арк. 145]. У 1950–1951 рр. із запланованих по Миколаївській області 16000 ліжок у сезонних яслах та 9300 ліжок у дошкільних майданчиках розгорнуто 16119. Не дивлячись на те, що кількість дитячих ясел перевищувала заплановані, стан їх залишався незадовільний. З функціонуючих сезонних дитячих установ обладнано тільки 315 [5, арк. 41]. Такий вкрай незадовільний стан організації сезонних дитячих ясел став результатом того, що обласний відділ охорони здоров'я і народної освіти не забезпечили належного контролю і керівництва в справі організації та роботи дитячих установ [5, арк. 42].

Відкриття до кінця п'ятирічки на селі дитячих ясел більш ніж на 700 тис. місць не вирішувало не тільки проблему дошкільного виховання дітей, але навіть не забезпечило елементарного нагляду за малолітніми дітьми. У селах налічувалося більше 3,5 млн дітей дошкільного віку, а значить, лише один з п'яти міг бути визначений в ясла на період польових робіт.

Однак, відсутність ясел у колгоспі не знімала відповідальності з жінок за виконання мінімуму трудовнів, і тому роль їх у господарських роботах була поза сумнівом. По черзі залишаючи дітей у однієї з колгоспниць, виходячи разом з немовлятами в поле або залишаючи дітей взагалі без нагляду, колгоспниці змушені виробляти «мінімум» трудовнів.

Втім і умови, які могли запропонувати в більшості сезонних яслах, не вселяли оптимізму матерям. Внаслідок антисанітарного стану ясел спостерігалися часті пропуски та не відвідання дітьми ясел. Загальна кількість пропусків за 1945 р. в селах УРСР становила 269541 днів. У середньому одна дитина за рік пропускала 15 днів. Ступінь укомплектування дітьми в яслах по областях Півдня України і використання місць нерівномірно. У сільській місцевості згортання місць у постійних яслах у 1946 р. по УРСР на 685 місць або 2,2% (в Одеській області 121 місць, в Херсонській 50) привело до того, що дітей стало більше ніж місць: в Одеській області в травні 1946 р. – 100,8%, у Миколаївській – 101,2%. Оскільки укомплектування дітьми відставало від розширення ясельних місць, то створилася диспропорція між кількістю розгорнутих ясельних місць з фактичним числом дітей у яслах [12, арк. 1–3]. Укомплектування в 1948 р. було нижчим за 1947 р. на 60,5%. У Миколаївській області в сільській місцевості – 44% [2, арк. 99], в Одеській області 62%, в Іванівському районі – 33,3%, в Троїцькому – 36%, в Ширяєвському – 20%, в останніх районах укомплектування ясел дітьми від 50–90% [7, арк. 45]. Охоплення дітей дошкільного віку дитячими яслами знижувалося внаслідок того, що більшість з них організовувалися при центральних садибах, тому матері, які проживали на відділеннях колгоспу, не в змозі користуватися їхніми послугами [13, арк. 282].

За ряду винятком дошкільні установи не були обладнані твердим і м'яким інвентарем, посудом. Особливо відчувалася нестача у дитячих ліжках, діти спали по двоє на ліжках зібраних серед населення [4, арк. 21]. Так, наприклад, через відсутність твердого інвентарю в яслах колгоспу ім. Петровського Веселинівського району Миколаївської області діти спали прямо на земляній долівці [14, 164]. Наявні бюджетні кошти на устаткування

залишалися не використаними на кінець року, тому що фінансуючи органи категорично забороняли купувати твердий і м'який інвентар на приватному ринку або виготовляти господарським способом, у той же час жодне підприємство або артіль не бралися виготовити обладнання через відсутність лісоматеріалів, цвяхів, клею і т.п. Багато батьків зобов'язані були приносити з собою постільну білизну, рушники, туалетні приналежності. Але на той час не всі мали достатньо одягу для дитини, в якій її можна віддати в ясла [1, 144, арк. 39].

Проблеми в колгоспних яслах були, на жаль, не тільки з обладнанням, але і з забезпеченням продуктами харчування. Відзначалися великі перебої в постачанні молочними продуктами, особливо вершковим маслом, молоком, а також яйцями і фруктами. За два з половиною місяці в колгоспі ім. Ворошилова Новобузького району Миколаївської області на 15 грудних дітей було відпущено лише 11 літрів молока. У дитячих установах Миколаївської області на дворазове харчування відпускалося 200 гр. муки в день, а хліб, овочі жири, цукор були відсутні тижнями [10, арк. 9]. Мали місце ряд випадків, коли видавали замість натуральних продуктів заміники, за рахунок норм встановлених для дітей харчувався адміністративно – обслуговуючий персонал, продукти харчування, призначені для дітей, в значній кількості розкрадалися і розбазарювалися на сторони. Встановлено обважування, зменшення порцій з боку обслуговуючого персоналу дитячих установ [3, арк. 50]. При радгоспі «Інгул» Херсонської області дитячі ясла працювали за рахунок держбюджету, з жовтня 1946 р. зовсім не забезпечувалися хлібом. За 1946 р. видано на кожну дитину, з розрахунком на один день: крупи – 19 гр., кондитерських виробів з заміною на цукор – 26 гр., молока – 311 гр., жирів – 5 гр., яєць 0,02 гр. м'яса і риби – 11 гр., сиру – 2 гр. [15, арк. 56]. У яслах села Єленівка Новобузького району Миколаївської області денний раціон 20 дітей складався з 6 літрів молока, 20 яєць, 1,5 кг кукурудзяного борошна низької якості [14, 166]. Як бачимо, раціон харчування дітей був вкрай скудним і не відповідав встановленим нормам Ради Міністрів

УСРСР [2, арк. 105]. Траплялися випадки, коли дитячі садки не отримували від райспоживспілки жодних продуктів і стояли перед загрозою закриття [16, арк. 2]. Беручи до уваги обмеження набору продуктів у сільській місцевості, при складанні меню не враховувалися вікові особливості дітей і їх потреби. У меню переважало вуглеводне харчування із-за недостатньої кількості білкових продуктів і природних вітамінів [10, арк. 10]. Багато районів через відсутність спеціальних продовольчих фондів не могли забезпечити дитячі майданчики харчуванням і проводили за рахунок батьківських продуктів [6, арк. 42].

Медичне обслуговування дитячих садів проходить вкрай погано, лише у поодиноких сільських яслах (тільки в районах) затверджені лікарські посади на 0,5 і 0,25 ставки за кількістю дітей. З 44 підданих перевірки дитячих ясел Херсонської області в 5 була штатна посада лікаря на 0,5 ставки. Решта ясел обслуговувались прикріпленими лікарями, які відвідували ясла не систематично. З числа медсестер і вихователів 4 не мали медичної освіти [10, арк. 9].

Не відповідав вимогам дошкільних установ і кадровий склад. Більшість працівників приступали до роботи без належної освіти, а деякі з них взагалі не мали середньої освіти. Для підвищення кваліфікації працівників виконком Миколаївської облради виніс рішення від 27 березня 1951 р. за № 577 про організацію семінарів в 1951 р. в сезонних і стаціонарних дитячих установах в колгоспах і радгоспах області з підготовки кадрів. Для завідуючих та вихователів проведено 10-ти денні семінари за програмами Міністерства охорони здоров'я і народної освіти УРСР. Всього підготовлено 629 осіб завідувачів та вихователів [11, арк. 144].

Для роботи в сезонних дитячих яслах в 1953 р. підготовлено на семінарах в районах Миколаївської області 519 чоловік завідуючих та 1 вихователя [9, арк. 189]. В Одеській області підготовлено 657 чол., з них 137 – завідувачів і 500 вихователів. З метою надання допомоги колгоспникам та налагодження виховної роботи дитячі садки проводили консультації для працівників дитячих майданчиків. Наприклад, завідувачка дитячого садка

Каховського району дала 66 консультацій, протягом літа обстежила 36 колгоспних майданчиків. Аналогічна робота проводилася дитячими садами Первомайського і Цебриковського та ін. районах [6, арк. 42]. Однак, незважаючи на вказівки Ради Міністрів та рішення облвиконкому про виділення для роботи в яслах осіб із середнім освітою, мали місце випадки направлення на семінари людей з недостатньою загальною підготовкою (в Херсонському районі з колгоспу ім. Кірова та ім. Сталіна спрямовані 2 жінки з 3-х класним і з колгоспу Цюрупі з 1 класною освітою) [10, арк. 2].

Висока була і оплата за утримання дітей в яслах. Переживання з питання оплати за перебування дітей у дитячих установах висловлювали профспілкові комітети. Вони висували пропозицією в ЦК КП переглянути шкалу оплати для багатодітних матерів, матерів-одиначок, низькооплачуваних категорій населення. На підставі розпорядження № 90 від 9 березня 1954 р., відповідно до статті 10 Указу Президії Верховної ради СРСР від 8 липня 1944 р. «Про збільшення допомоги вагітним жінкам, багатодітним матерям, посилення охорони материнства і дитинства, про встановлення почесного звання «мати героїня» плата за утримання дітей в дитячих садах і дитячих яслах знижувалась для батьків, родича або особи, яка взяла на себе утримання: на 25% – які мали 2 дітей при заробітку до 600 крб. на місяць, на 35% – 3 дітей при заробітку 800 крб. на місяць, на 50% – 3 дітей при заробітку 400 крб. на місяць, на 50% 4 дітей і більше, незалежно від заробітку [17, арк. 147].

Виховна робота в основному спрямувалась на здійснення таких завдань, як охорона здоров'я, турбота про правильний фізичний і розумовий розвиток дитини. Працівники дитячих установ намагалися тримати приміщення в чистоті і порядку, виконувати режимні моменти, так, ранкова гімнастика увійшла в побут роботи більшості дитячих садків. Прогулянки проводилися щодня в зимовий і літній час, за винятком негоди і сильного холоду. У багатьох дитячих садах були городи, де вихователі разом з дітьми старших груп збирали врожай. Поряд з позитивними моментами мали місце недоліки. Наприклад, пи-

тання особистої гігієни дитини. У вихованні культурно-гігієнічних навичок велику допомогу надавала сім'я, але робота з батьками велась не на належній висоті. Батьківські збори проводяться дуже рідко, вихователі не знали побутових умов дитини, режим дня порушається в більшості дитячих садків, не було індивідуальної відмінності в режимі дня окремих груп. Окрім цього, необхідно зауважити, що виховні кадри не мали достатньої підготовки для проведення фізкультурних вправ [6, арк. 40–42]. В період відродження та становлення дошкільних закладів сільської місцевості України у виховній роботі майже не приділялося уваги – основна робота зосереджувалася на догляді за дитиною (чистотою тіла, харчуванням, облаштуванням приміщення) та вивчення тих об'єктів, що були в полі зору дитини – природа (ліс, поле, город, ферма). Проте, організовуючи роботу в сільських дошкільних закладах, вихователі не відчували пошанування їхньої праці, адже в гарячу пору сільськогосподарських робіт вони теж працювали по 12–13 годин чи цілодобово. Оплата праці працівників дошкільних закладів була не унормованою, не тарифікованою, як праця спеціалістів сільськогосподарського виробництва – агрономів, зоотехніків, і вирішувалася кожним колгоспом окремо та здійснювалася в трудових днях без урахування освіти, стажу, комплектування груп [17, 264].

Отже, підсумовуючи вищесказане можна зробити такі висновки, що внаслідок збільшення народжуваності та постійної зайнятості жінок в сільському господарстві спостерігався значний дефіцит місць в дошкільних дитячих установах. У більшості колгоспах питанню влаштування дітей не приділялося достатньої уваги, правління колгоспу піднімало це питання лише тоді, коли розпочиналися польові роботи. Приміщення, які виділялися під дитячі заклади, як правило, не відповідали санітарно-гігієнічним нормам, особливо в плані кубатури. Надто слабка матеріальна база, неуконкомплектованість досвідченими працівниками негативно позначилася на якісному стані медичної та виховної роботи серед дітей.

Список використаних джерел

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України) — Ф. 2. — Оп. 7. — Спр. 4013. — 228 арк.

2. ЦДАВО. — Ф. 2. — Оп. 7. — Спр. 8390 — 224 арк.
3. Державний архів Миколаївської області у м. Миколаїв (ДАМО) Ф. — 992. — Оп. 6. — Спр. 236. — 86 арк.
4. Державний архів Херсонської області у м. Херсон (ДАХО). — Ф. 2294. — Оп. 1. — Спр. 15. — 33 арк.
5. ЦДАВО. — Ф. 2. — Оп. 8. — Спр. 7195 — 142 арк.
6. Державний архів Одеської області у м. Одеса (ДАОО). — Ф. 11. — Оп. 11. — Спр. 409. — 53 арк.
7. ДАОО. — Ф. 11. — Оп. 13. — Спр. 354. — 101 арк.
8. ДАМО. — Ф. 992. — Оп. 6. — Спр. 449. — 159 арк.
9. ДАМО. — Ф. 992. — Оп. 6. — Спр. 750. — 223 арк.
10. ДАХО. — Ф. 2294. — Оп. 1. — Спр. 522. — 34 арк.
11. ДАМО. — Ф. 992. — Оп. 6. — Спр. 60. — 408 арк.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України у м. Києві. (ЦДАГО У). — Ф. 1. — Оп. 23 — Спр. 2880 — 7 арк.
13. ДАХО. — Ф. 2294. — Оп. 1. — Спр. 199. — 46 арк.
14. Рибак І. В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921-1991 рр. / І. В. Рибак ; відп. ред. П. П. Панченко. — Кам'янець-Подільський : Абетка, 2000. — 30 с.
15. ДАХО. — Ф. 1979. — Оп. 2. — Спр. 65. — 106 арк.
16. ДАХО. — Ф. 1979. — Оп. 1. — Спр. 183. — 59 арк.
17. ДАМО. — Ф. 992. — Оп. 6. — Спр. 1284. — 223 арк.
18. Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. — Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. — № 4. — 315 с.

VIRA REVENKO

Mykolaiv

THE ORGANIZATION WORKS IN DAY CARE IN RURAL SOUTHERN UKRAINE IN THE POSTWAR PERIOD

In the article the reconstruction of pre-schools in the postwar period in the villages of southern Ukraine. Particular attention is paid to the process of implementation of the law on mandatory training in rural areas.

Key words: preschool education, state educational policy, socio-economic development, the post-war period.

ВІРА РЕВЕНКО

г. Николаев

ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ В СЕЛАХ ЮЖНОЙ УКРАИНЫ В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД

В статье рассматривается восстановление дошкольных учреждений в послевоенный период в селах Южной Украины. Особое внимание уделяется процессу выполнения закона о общеобязательном обучении в сельской местности.

Ключевые слова: дошкольное образование, государственная образовательная политика, социально-экономическое развитие, послевоенный период.

Стаття надійшла до редколегії 09.06.2017